

LI CSE

ÉRTEKEZÉS A FEGYVEREKRŐL ÉS AZ ÉLELEMRŐL

Korai életében olyan volt a nép, akár a madarak, állatok: barlangokban lakott, vadonban élt, füvek, fák termését gyűjtötte eledelül. Nem volt sem karma, sem agyara, mellyel zsákmányát megragadta volna, nem volt sem tolla, sem szőre, mely ruházatául szolgált volna. Így ritkán esett, hogy ne vált volna állatok, madarak eledelévé. Mikor az ég az embert teremtette, bárha a legnemesebb volt minden lények között, mégis eledelül hagyta őt nekik, úgyhogy jobb lett volna meg sem születnie. Ebben a helyzetben az ember nem tehetett mást, minthogy eszközöket szerzett használatára, íjat, nyilat, dárdát, lándzsát, vértet, sisakot, kardot, pajzsot készített. Ha már életben volt, akkor meg kellett lennie annak is, ami ezt az életet táplálja, az élelemnek, s ha már megvolt a test, meg kellett lennie annak is, ami ezt a testet megvédi, a fegyvereknek. Az élelem szükségéből jött létre a kútföld, a védelem szükségéből lett az íj, a nyíl, a vért, a sisak. Ez a vért, e sisak, ez az íj, ez a nyíl tehát a karmokat, agyarakat, a szőrzetet, tollazatot helyettesítette, elriasztotta és távol tartotta a tigris, párducot, orrszarvút, elefántot, s ugye ezáltal lett, hogy a nép békében élhetett lakhelyén?

Konfuciusz azt mondta: „Ha elegendő az élelem és elegendő a fegyver, a nép bízni fog bennünk.” Nem kétséges, hogy ha az emberek uralkodói a népet elegendő élelemmel és fegyverrel látták el, akkor az bízott bennük és tisztelte őket. Mikor odáig jutottak, hogy nem volt más választásuk, mint meghalni inkább, de el nem menekülhettek, akkor az uralkodó adta fegyverekkel és eledellel alapjában megelégedhettek. Az a mondás, amely szerint: „elvetjük az élelmet, elvetjük a fegyvert”, nem azt jelenti, hogy el akarták volna valóban vetni, hanem hogy másként nem tehettek. S mikor a helyzet odáig jutott, hogy másként nem tehettek, akkor, mivel az alatt lévők maguk sem viselték már el, hogy nincs más választásuk, nem bíztak már többé a felettük lévőkben. A konfucianusok azonban, ellenkezőleg, azt bizonygatják, hogy a bizalom fontosabb a fegyvernél és az élelemnél is. Ez azonban nem bölcs, szent emberre valló tanítás. Ami pedig a fegyvert és az élelmet illeti, ez valóban két külön dolog?

Valójában úgy áll a dolog, hogy ha nem volna fegyver, akkor nem lenne élelem sem. A fegyverek azonban a halál földjéről valók, ezért nevük gyűlöletes, de mert ha nem lennének, nem volna mivel magunkat megvédeni, ezért valójában szépséges jószágok. Szépségük azonban nem nyilvánvaló, gyűlöletességük miatt pedig nem kívánunk hallani róluk. Mivel az alatt lévők nem szeretnek róluk hallani, azért a fent lévők sem akarják nevüket szájukon kiejteni, legyen szó bármiféle rendelkezésről vagy törvényről!

Ezért, amikor nincs háborúság, de mégis tanítják a fegyverforgatást, azt azzal magyarázzák, hogy mostanság éppen nincsen háborúság, de mit tegyünk, hisz megtámadhatnak minket! De ugyan ki mondaná, hogy nem háborodunk fel gyötörtetésünkért, amikor tévútra visznek bennünket? Ha pedig háborúság van s fegyverbe szóllítanak bennünket, akkor azt mondják, hogy mostanság sok a háborúság, mit tehetünk, hiszen megölnének? Ugyan ki mondaná erre, hogy nem haragszunk gyilkosainkra, amikor így vagy úgy, de megölnék bennünket? Ezek mind álságos beszédek, csak arra vannak szánva, hogy az uralkodást dicsőítsék. Nem tudom, hogy az uralkodók, akik erkölcsös elvekkel civilizálják népüket, hogy vetemedhetnek arra, hogy akár ellenkezésbe is kerülve ezekkel az elvekkel a nép helyeslését keressék? Istenek kellett, kik megvilágosították és rávették a népet arra, hogy alkalmazkodjék az uralkodóhoz, jutalmak nélkül, magától buzduljon, tervszerűség nélkül is egyfelé igyekezzék. A szent uralkodók igaz, tisztelettudó, meg nem mutatkozó legtökéletesebb erényének tudható be, hogy mindez csendben menjen végbe anélkül, hogy bárki sejtene, miről van szó.

A Három Király uralkodásának rendje az öt ős művén alapszik, a legmagaszababb Hsien-jüan ős volt közülük. Hetven csatában szerzte meg az uralmat Kína felett, míg király lett; megölte Cse-jut Csolu mezején, csatázott Jentivel Fancsüan forrásánál, keserves küzdelemmel védhette csak meg életét, s egész szívét, elméjét kimerítette e védekezés. A népet végtelen ostobának tartotta, melyet kecsgetetni kell a haszonnal, ám végtelen csodálatosnak is, kinek nem kell a hűségről szónokolni. Ezért részükre kutatást írtatott, s azok földjét nyolc részre osztotta, elhitetvén a nép közt mindenkivel, hogy az uralkodó táplálja őket. De ha a tavaszi s téli vadászat szertartása még nem jött volna létre, akkor előfordulhatott-e az, hogy kárt tettek a tavaszi vetésben vagy az asztagokban? S miért áldoztak volna a mezők istenének, hogyan adhattak volna hálát a bőséges aratásért? Ezért, ha a négy évszakban volt földművelés, a négy évszakban volt áldozat is. S lévén a négy évszakban áldozat, mind a négy évszakban lett vadászat is. Ez a vadászat tehát földművelés, ezért nevezték el földművelő vadászatnak. Ezért az ország akkor még nem költött hadsereg tartására, de minden család jártas lett a vadak elejtésében. Az uralkodó nem ismerte a hadvezetés fogalmát, de mindenki kiválasztható volt a vadászatok bármely fajtájában való részvételre. A dárdák, lándzsák élét, a vértet, sisakot keménységét nem várták, hogy az uralkodó adja meg; messzire lőttek, kezük könnyed volt, lábuk fürge, nem vártak arra, hogy az uralkodó vizsgáztassa őket. A támadást, öldöklést, rohamozást, fegyverforgatást siherkoruktól gyakorolták, s ős fejjele sem váltották le őket,

nem vártak az uralkodó elrendelte toborzásra. A dúvadakat úgy tekintették, oly könnyen fogták meg, akár mezőn a nyulat. Mi szükség lett volna ezen felül hadi tudományra? Ezért az emberek, mikor odahaza voltak, egymás barátai voltak, mikor hadba, vadászatra kivonultak, egymást szölongatták, bajban, betegségben ügyeltek egymásra, végveszedelemben egymást védték, nem várták, hogy az uralkodó tanítsa őket az emberi kötelességekre. Rend s mérték szerint történt minden tettük, viselkedésük sohasem volt, hogy ne szándékuk szerint történt volna, nem várták, hogy az uralkodó tanítsa őket a szertartásokra. Lakomáikon vígadva, zenébe, táncba bele nem fáradtak, nem várták ehhez zászlók ékességét, rézdobok dübögését, hadifoglyok átadását, fejek leszámlálását, hogy azután támadjon szívkümben vígasság. Nyolc család nyolc hadi rendbe állt, középen a középső haddal, nyolc fejjel és nyolc farokkal, egyesült erővel egymásnak feelve, nem várva, hogy mindezt írással bizonygassák, számvetéssel számítgassák, s úgy osszák el őket szám szerint. Ez mindegyik a hat művészet mesterségéhez tartoznék, ezekkel védik az uralkodók a nép életét, ám a szent emberek akkor még nem tanították a hat művészetet. Békére s harcra egyaránt felkészülvén együtt munkálkodtak valamennyien, nem várva iskolák létesítésére, a szülők szeretete s az idősebbek tisztelete erénynek terjesztésére, ahogy azt Meng mester elmagyarázza, mert ez olyan volna, mintha kígyónak lábát festenének! Tizenöt évesen már jártasságra tettek szert ezekben a dolgokban, gyakorolván őket, igazában sejtelmük sem lévén arról, hogy az uralkodó rendelné el ezeket, s hogy az uralkodó tartaná el őket. Ám a máig tartó pár ezer év alatt nem jött rá senki, hát még az akkori idők népe, hogy a szertartások és a zene értelme azzal világosodott meg, az emberi kötelek az által keletkeztek, hogy minden család maga harcolt, mindenki maga volt katona!

A szent emberek mindent elkövettek a népsokaság jóra buzdításában. Ám amire rá lehetett venni a népet, hogy kövesse, az a kút földék voltak, amire azonban nem

lehetett megtanítani, az a hat művészet lényege volt, a gyermeki szeretet, az idősebbek tisztelete, a hűség, a megbízhatóság. A konfuciánusok nem jöttek rá a fenti összefüggésre, s azt tartották, hogy a szent emberek tanították a népnek a hadviselést a paraszti munka szüneteiben. A tavaszi, nyári, őszi, téli vadászatok idején azonban mind a négy évszakban volt földművelő munka – hogy lehet elképzelni paraszti munkában szünetet? Ezenkívül a nép maga vadászott is, miért nevezték volna ezt a „hadi erény” nevével, miért tanítottak volna hadviselést?

Fan Csung-jen úgy véli, hogy a konfuciánusok a szofista tanítás egy ága voltak, mit törődtek volna a hadviseléssel? A fegyverek fontosságát azonban nem ismerte fel. Csang Ce-hou még egy darab földet kívánván venni azt kút földnek nevezte, de ő sem tudta, miféle dolog a kút föld, a múlt iránti rajongásában adta neki ezt a nevet, ami csak rosszabbá teszi a dolgot. Sang ura ismerte mi az, s teljes szívvel rajta volt megvalósításán, külön foglalkozott a támadással, harccal, ám elítélték, megbízhatóságának jutalma büntetés lett. Ő tette, hogy Csin legyen a leghatalmasabb, s szekerek közt tépették szét nyomorú módra, Csin népe meg sem gyászolta. – Véggépp lehetetlen tehát, hogy azt, amit nem lehet tudatni, mégis tudatni akarjunk. Ezért mondják: „A szent ember útja nem az, hogy megvilágosítsa a népet, hanem az, hogy elbuktítsa. A halat nem lehet kiemelni a víz mélyéből, az országlás éles eszközeit nem való az embereknek megmutatni.” Igen mély gondolat ez! Nemzedékek sora nagy becsben tartotta, a taj-kung Vang gyakorolta, Kuan Ji-vu tökéletesítette, Csu-hszia Si megvilágosította, Csi kung után elterjedt, és konfuciánizmus lett belőle. Összezárták. Arra törekedvén, hogy megvilágosítsák a népet, apróságokkal bíbelődtek, jelentéktelen dolgokkal fárasztották magukat, hűségükkel szelvény-hosszában, s Hszien-jüan kormányzási módszere ezután lehanyatlott.

Csongor Barnabás fordítása

CSONGOR BARNABÁS

EGY MÁSKÉNT GONDOLKODÓ A XVI. SZÁZADI KÍNÁBAN

Kína a tizenhatodik században a Ming-császárok, az utolsó nemzeti uralkodóház uralma alatt történelmi útjának deklarációjára ért: a környező országok Burmától Koreáig adófizetőivé váltak, hadihajói eljutottak Afrika partjain, több mint másfél évezred után újra felépült északi határain a Nagy Fal végeérhetetlen bástyasora a nomád fenyegetés mindörökké kívül rekesztésére, irodalomban, kultúrában elérkezettnek látszott a múlt dicső évezredei termésének gondos begyűjtése jelen s jövő tanulságára. A környező világgal szembeni fölény érzése, amely jogosan táplálkozott ekkor már jó évezrede abból a történelmi élményből, hogy minden szomszéd nép Kí-

nától tanult kultúrát, civilizált emberhez méltó életvitelt, mégis mintha bizonytalanságot, félelmet rejtegetett volna imponáló díszletei mögött: a Ming-császárok féltették országukat a tengerpartot időnként fosztogató japán és egyéb kalóztól, s nem találtak más módot az ellenük védekezésre, mint hogy beljebb költöztették a partvidék lakosságát és megtiltották a tengerre szállást.

Li Cse egy évvel a mohácsi vész után, 1527-ben született Csüancsouban, abban a fucsieni kikötővárosban, ahonnan előtte jó háromszáz évvel Marco Polo hajója hazaindult Velencébe. Kivételes része volt ez mindig Kínának, a partvonallal párhuzamosan futó hegylányai

igen megnehezítik közlekedését a birodalom szívével, ez az a része Kínának, amely a legkésőbb, csak időszámításunk első évszázadaiban került véglegesen kínai uralom alá és kapcsolódott be a kínai kultúra vérkeringésébe, az itt beszélt nyelvjárások végletes érthetlenségükkel ütnek el a kínai föld többi részének nyelvjárásaitól – ugyanakkor pedig tengerjáró népe életmódjában, világlátásában igen nagyon más, mint a szárazföld belsejének földtúró paraszti tömegei és a belőlük élő mandarinok. Szerzőnk is, ha rekonstruálható életrajzának hinni lehet, hivatalnok-értelmiségi létére nem frástudó-mandarin családból származott. Felmenői kereskedéssel foglalkoztak, ezt a tevékenységet pedig a kínai birodalomban hivatalos részről mindig gyanakvás és lekicsinylés fogadta. Ennek ellenére Li Cse életének sora annak első ötven évében ugyanolyan volt, mint előtte és utána számítalan jó családból való kínai frástudó: miután sikerrel letette a többfokozatú és meglehetősen sok magolást kívánó hivatali vizsgákat, elhelyezkedett a hatalmas birodalom hivatali apparátusában annak tagjaként, hol ebben, hol abban a közigazgatási központban szolgálva a császárt és az udvart. Az elmúlt kétezer évben ez volt Kínában a társadalmi karrier legkívánatosabb, legjobban tisztelt útja.

Hivatalnokká, mandarinná lenni csak vizsgák sorának letételén át lehetett. A vizsgák anyaga pedig döntő mértékben a konfucianus etika és állambölcsélet volt, a birodalom sok évszázados tapasztalata alapján ezek ismerete tűnt az eredményes hivatali munka, sőt egyáltalán a társadalom rendjének megőrzése nélkülözhetetlen feltételének. Li Cse jó hivatalnok lehetett, mert harminckilenc éves korára elérte a fővárosba való kinevezést.

Pekingben ismerkedett meg a kor két nagy filozófusa, Vang Jang-ming (1472–1528) és Vang Csi (1498–1582) műveivel, amelyek új irányt szabtak érdeklődésének és élete sorsának. Ezek a gondolkodók új erkölcsöt hirdettek a hagyományos konfucianus etikával szemben. Ez utóbbi a patriarkális társadalmi rendbe való maradéktalan beilleszkedést követelte meg, szülőik, idősebbek, feljebbvalók tiszteletét, feltétlen engedelmeskedést nekik. Vang Jang-ming és Vang Csi azonban a buddhista csan filozófiából kiindulva azt tanították, hogy az erkölcs mértéke az egyes ember lelkiismerete, nem a külsődleges és sokszor üres rituáléban kimerülő igazodás a konfucianus előírásokhoz. Hat évvel ezután, egy újabb állomás helyén, ott szerzett barátai a buddhizmus felé terelték Li Cse érdeklődését. Az ebben az új tanban való elmélyedés annyira megváltoztatta gondolkodását, viszonyát a világhoz, hogy kérte állásából való felmentését. 1581-től kezdve, egy hasonló gondolkodású barátjával, a hivatal terheitől megszabadulva, Hupej tartomány egy buddhista kolostorába költözött, feleségét s gyermekeit hazaküldte Fucsienbe a rokonsághoz. Új lakóhelyén teljesen a gondolkodásnak és írásnak szentelte magát, tudós eszmecseréket folytatva a kolostor tudós szerzeteseivel és odavetődő barátaival, akiknek száma egyre nőtt. 1589-ben a világgal való végleges szakítása jeleként szerzetesnek állt.

Li Csenek ez a választása nem volt példa nélküli a kínai frástudók világában: már kilencszáz évvel előtte

akadt kínai császár, aki a buddhista tanok bővületébe esve lemondott trónjáról és szerzetesként, kolostorban fejezte be életét. Sok hivatalnok is választotta ezt a megoldást, akár még karrierje csúcán is, belefáradva a hivatali élettel elkerülhetetlenül együttjáró intrikákba, és életének hátralévő részét a tudományoknak szentelve. Ami Li Cse esetében különleges volt, az az, hogy az ő és társai tudós érdeklődése nem szorítkozott a buddhizmus szent könyveire, hanem műveiből kivehetően érdekelték őket a történetírók művei, a császárkor első évezredének költészete, sőt – e korban egészen kivételes módon – az egykorú regény- és színműirodalom, amelyet pedig az írástudó ízlés megvetett, ponyvának bélyegzett.

Li Cse lázas tevékenységbe fogott, élete hátralévő tízegynéhány éve alatt egy kisebb könyvtárat írt össze. E gazdag termésnek csak egy része hozzáférhető mai kiadásban. Itt közölt írása első, 1590-ben megjelent művéből való, a Fen suból, melynek címét legáltalában „Tűzre vetendő írárok”-nak fordíthatjuk. Li Cse ugyanis érezte, hogy művei nem fognak tetszést aratni ortodox konfucianus körökben. A kötet írásai valóban nagy vitát váltottak ki, de nem csak felháborodást: a szerző igen népszerű lett. További, ugyancsak népszerű és vitákat kiváltó írárok következnek, köztük egy tanulmány-sorozat a kínai történelem egyes jeleseinek újraértékelésével, majd – egy hivatalt viselt írástudótól váratlan módon – népszerű regények és színjátékok magyarázatos kiadása. A művei elleni ortodox rosszálláshoz hozzájárul az erkölcstelenség vádja is (közös fürdőzés prostituáltakkal), letartóztatják, Pekingbe viszik. A börtönben öngyilkos lesz. Népszerűsége azonban halála után nem csökken, művei a hivatalos rosszállás ellenére újabb kiadásokat érnek meg, egyesek az ő neve alatt hozzák forgalomba műveiket.

Mit is mond Li Cse az itt közölt írásban, amely a Tűzre vetendő írárok közül való? A hagyományos kínai világnézet és állambölcsélet legfőbb tekintélyének, Konfuciusznak egy állításával vitázik. A Mester ugyanis tanítványai feljegyzései szerint három dolgot látott szükségesnek egy ország fennmaradásához: a fegyveres erőt, az élelmet és a nép bizalmát uralkodója iránt, ám a három közül a fegyvereket tartotta a leginkább nélkülözhetőnek, a bizalmat pedig a legfontosabbnak. Konfuciusznak ez a más helyt is megnyilvánuló békeszeretete szorosan összefügg azzal az alapelvvel, amely szerint az emberi társadalmat kivételes személyiségek, a „szent emberek” szervezték meg és tartják fenn békességben, rendben. A szent európai fogalmától eltérően a kínai *seng zsen* mindig társadalomszervező és tanító, aki a konfucianizmus tanítása szerint az erkölcsi törvényekre és az emberek egymás közti viszonyát szabályozó szertartásokra megtanítja a népet, neki köszönheti az emberiség egyáltalán emberhez méltó létét. Li Cse írása a fegyverekről és az éleletről ezzel az elképzeléssel száll szembe, tagadja a szent ember tevékenységének fontosságát. Szerinte a társadalom viszonyainak kialakulása természetes folyamat, magából a létért való küzdelemből következik. Ez az elképzelés már abban is ellentmond a hagyományos állambölcséleti felfogásnak, hogy a fegyverforgatásnak, hadviselésnek fontosságot tulajdonít: a kínai világszem-

lélet paraszti közösségek halmazának látta a világot, amelynek élete a természet ritmusát követően békésen folydogál, s amelynek a háború csak kárt, pusztítást okoz, amely olykor elkerülhetetlen ugyan, ám mint esz-köz akkor is megvetendő és csak végszükségben használható. A konfuciánus világ csak a parasztokat és a birodalmat kormányzó, irányító mandarinokat tartotta fontosnak, értékrendjében a szigorú társadalmi hierarchiához való feltétlen igazodás állt legfelül. A „kútföld”, melynek valóságos vagy utópisztikus voltáról máig vitázzák a kínai történettudomány, egy i. e. 4. századi filozófusnál van először leírva, mint a társadalom megszervezésének eszményi állapota: a parasztcsaládok e szerint nyolcasával települnének háromszor hármias osztatú négyzetes parcellarendszerekbe, e parcellákból mindegyik egyet-egyet magának művelne meg, a középső kilencediket, amelyen kút van, közösen művelnék, ez utóbbi jövedelme szolgálna közösségi célokra, az uralkodó céljaira. Szövegünkben kivehetően Li Cse realitásnak fogja fel, csak éppen szervezetének katonai jellegét is tulajdonít. Érvelésében, hogy t. i. a civilizáció a fegyverek használatából születik, egy, a fordításban visszaadhatatlan nyelvi érvet is felhasznál: a *tien* szó a legrégebb szövegekben egyaránt jelent megművelt földet, földművelést – de vadászatot is. Archaikus földművelő társadalmakban ez a fogalmi összefüggés szükségszerű, hiszen a vadontól elhódított termőföldet újra meg újra meg kell védeni a vadállatok pusztításaitól.

Messzire vezetne, és terjedelmével nem tenne hozzá sok újat a megértéshez a szöveg tárgyszerű utalásainak megmagyarázása. Egyet azonban érdemes kifejteni:

Sang ura, más nevén Vej Jang, filozófus és államférfi volt az eszmei megalapozója a Csin-házi Első Császár tevékenységének, amelynek eredményeként Kína fejedelemségei a történelemben először i. e. 221-ben birodalommá egyesültek. A császár és a filozófus nevét konfuciánus részről kétezer éven át gyalázat és felejtés övezte, Li Cse szoros kivételként a múlt nagyjai közt tartja számon őket. A gyökeresen új Li Cse felfogásában egyrészt a fegyverek használata fontosságának felismerése, szembeszegülve mind a konfuciánus, mind a taoista tanításokkal, másrészt – és talán még fontosabb – az, hogy tagadja a „szent királyok” civilizáló munkásságának jelentőségét, azt hirdetvén, hogy a nekik tulajdonított bölcs elvek magának a népnek az életmódjából következnek. Ebben közel jár a történelmi igazsághoz, lévén, hogy a konfuciánizmus társadalomszervező és stabilizáló tanítása, amely kétezer éven át versenytárs nélkül uralkodott Kínában, valójában a patriarkális paraszti társadalomnak a természeti törvény erejével ható saját stabilitásának, változatlanóságában való meg-megújuló képességének egyesítése a rá épülő mandarin bürokrácia által.

A konfuciánizmusnak azonban Kínában a tizenkilencedik század közepéig, a Nyugattal való kapcsolatok létrejöttéig nem volt életképes alternatívája. Li Cse sem tesz egyebet, csupán felfedi a konfuciánus tanítások természetadta, spontán eredetét. Igaz, ezzel megfosztja nimbuszuktól a „szent embereket”, a bölcsek kivételes egyénisége helyett plebejus módra a népet jelöli meg a civilizáció megteremtőjének. Ám ez is elég volt ahhoz, hogy elveszejtésük.

